

**PEDAGOGIKA VA TASVIRIY SAN'AT UYG'UNLIGI: SHAXSNI TARBIYALASHNING
ZAMONAVIY YONDASHUVLARI**

Muhammedyar Alliyarov

Berdaq nomidagi Qaraqalpoq Davlat Universiteti óqtuvchisi.

Atabaev Berdax Maratovich

Berdaq nomidagi Qaraqalpoq Davlat Universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23373711>

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogika va tasviriy san'atning o'zaro bog'liqligi, tasviriy san'atning o'quvchi shaxsini shakllantirishdagi o'rni hamda ta'lim jarayonida san'at vositalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Muallif tasviriy san'at darslari o'quvchilarning ijodiy tafakkuri, estetik didi, kuzatuvchanligi va ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda muhim vosita ekanini asoslab beradi. Shuningdek, tasviriy san'atni o'qitishning samarali metod va shakllari, integratsiyalashgan yondashuvlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, tasviriy san'at, estetik tarbiya, ijodiy tafakkur, rangtasvir, rasm, o'qitish metodikasi, integratsiya, shaxs rivoji, badiiy ta'lim.

Аннотация. В статье рассматривается взаимосвязь педагогики и изобразительного искусства, роль изобразительной деятельности в развитии творческого мышления, эстетического вкуса и нравственных качеств личности, а также эффективные методы обучения изобразительному искусству.

Abstract. The article examines the relationship between pedagogy and fine arts, the role of visual art in developing creative thinking, aesthetic taste and moral qualities of the individual, and effective methods of teaching fine arts.

Kalit so'zlar: pedagogika, tasviriy san'at, estetik tarbiya, ijodiy tafakkur, rangtasvir, rasm, o'qitish metodikasi, integratsiya, shaxs rivoji, badiiy ta'lim.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida nafaqat bilimli, balki ijodkor, mustaqil fikrlaydigan, ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalash vazifasi turibdi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va boshqa me'yoriy hujjatlarda yosh avlodni har tomonlama uyg'un rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu vazifani amalga oshirishda tasviriy san'at alohida o'rin tutadi.

Pedagogika inson tarbiyasi va ta'limi qonuniyatlarini o'rganadigan fan bo'lsa, tasviriy san'at borliqni obrazlar, ranglar, chiziqlar va shakllar orqali aks ettiruvchi ijod turidir. Ushbu ikki soha o'rtasida chuqur ichki aloqa mavjud: pedagogika san'atga tarbiyaviy maqsad va metodik asos beradi, san'at esa pedagogik jarayonni boyitadi, uni jonli va ta'sirchan qiladi. Shu bois «pedagogika va tasviriy san'at uyg'unligi» masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi – tasviriy san'atning pedagogik imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash va uni o'qitish jarayonida qo'llash yo'llarini ko'rsatishdan iborat. Tasviriy san'at qadimdan insonni tarbiyalash vositasi bo'lib kelgan.

Qadimgi sivilizatsiyalarda ham devoriy suratlar, miniatyuralar, naqsh va me'moriy bezaklar nafaqat go'zallik manbai, balki axloqiy qadriyatlar, tarixiy xotira va dunyoqarashni avlodlarga yetkazuvchi vosita vazifasini o'tagan. Markaziy Osiyo miniatyura maktablari, jumladan Kamoliddin Behzod ijodi badiiy mahorat bilan bir qatorda ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarning timsoli hisoblanadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan tasviriy san'atning mohiyati uch asosiy vazifada namoyon bo'ladi:

1. **Bilish vazifasi.** O'quvchi tasvirlash jarayonida narsa va hodisalarning shakli, rangi, hajmi, fazoviy joylashuvini chuqurroq o'rganadi, kuzatuvchanlik va xotira rivojlanadi.

2. **Tarbiyaviy vazifa.** Asar mazmuni orqali vatanparvarlik, tabiatga mehr, mehnatga hurmat, millatlararo do'stlik kabi fazilatlar shakllanadi.

3. **Estetik vazifa.** O'quvchi go'zallikni his etish, baholash va yaratish ko'nikmasini egallaydi, badiiy didi shakllanadi.

Rus psixologi L.S. Vigotskiy san'atni shaxs hissiy dunyosini tartibga soluvchi va ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga yordam beruvchi muhim omil sifatida talqin qilgan. Uning fikricha, san'at bilan shug'ullanish insonning ichki ziddiyatlarini uyg'unlashtiradi va hissiyotlarni ijodiy yo'nalishga burib yuboradi. Xorijiy pedagogikada «san'at orqali ta'lim» g'oyasi keng tarqalgan. G. Rid o'zining «Education Through Art» asarida san'atni ta'limning asosiy vositasi sifatida ilgari surgan va har bir bola ijodiy qobiliyatga ega ekanini ta'kidlagan. V. Louenfeld bolalar tasviriy faoliyatini yosh bosqichlari bo'yicha tadqiq etib, bola chizmalari uning aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini aks ettirishini ko'rsatgan. E. Aysner esa san'at ta'limi tafakkurni rivojlantirishda, ayniqsa murakkab muammolarni hal etishda katta ahamiyatga ega ekanini asoslagan. H. Gardnerning ko'p tomonlama intellekt nazariyasiga ko'ra, vizual-fazoviy intellekt insonning muhim qobiliyatlaridan biri bo'lib, uni maqsadli rivojlantirish zarur. Bu nazariya tasviriy san'atning ta'limdagi o'rnini yanada mustahkamlaydi, chunki har bir o'quvchi o'z qobiliyatini turli faoliyat orqali namoyon etishi mumkin.

Rossiya pedagogikasida D.B. Kabalevskiy va B.M. Nemenskiy g'oyalari alohida ahamiyatga ega. Ular san'atni «aql va qalb tarbiyasi» vositasi deb hisoblab, san'at darslarini oddiy mashq emas, balki hayotni anglash maktabi sifatida tashkil etishni taklif etganlar. Nemenskiy tasviriy san'atni o'qitishda o'quvchining hissiy munosabati, kuzatuvi va o'z fikrini ifodalashiga asosiy e'tibor qaratgan.

O'zbek pedagogikasida ham tasviriy san'atni o'qitish metodikasi bo'yicha qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ularda rangtasvir, rasm, kompozitsiya va amaliy san'at asoslarini o'qitishning izchil tizimi ishlab chiqilgan, milliy san'at an'analarini ta'limga singdirish zarurligi ta'kidlangan.

Tasviriy san'at darslarida o'quvchi tayyor javobni takrorlamaydi, balki o'z g'oyasini topadi va uni obrazga aylantiradi. Kompozitsiya tuzish, rang tanlash, shaklni soddalashtirish yoki o'zgartirish jarayonlari mantiqiy va obrazli tafakkurni birgalikda rivojlantiradi. Bunday faoliyat o'quvchida muammoga nostandart yechim izlash odatini shakllantiradi. O'quvchilarni san'at asarlari bilan tanishtirish, muzey va ko'rgazmalarga tashrif buyurish, asarlarni muhokama qilish estetik didni tarbiyalaydi.

O'quvchi go'zallik mezonlarini anglab yetadi, tabiat, me'morchilik va maishiy buyumlardagi uyg'unlikni qadrlay boshlaydi. Bu esa atrof-muhitga ongli va g'amxo'r munosabatni keltirib chiqaradi. Milliy naqshlar, miniatyura, kulolchilik, kashtachilik kabi an'anaviy san'at turlari o'quvchilarda xalqimiz madaniy merosiga hurmat tuyg'usini uyg'otadi. O'quvchi o'z qo'li bilan milliy naqsh yaratib ekan, ajdodlar mahoratini his etadi, o'zlikni anglash tuyg'usi mustahkamlanadi. Rasm chizish va rangtasvir bilan shug'ullanish o'quvchining hissiy zo'rliqlanishini kamaytiradi, o'zini ifodalash imkonini beradi. Ayniqsa, tortinchoq yoki so'zlar bilan fikrini ifodalashda qiynalayotgan bolalar uchun tasviriy faoliyat ichki dunyosini namoyon etishning qulay yo'li hisoblanadi. Shuningdek, jamoaviy badiiy loyihalar hamkorlik, o'zaro hurmat va mas'uliyat ko'nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy pedagogika o'qitishda faol metodlardan foydalanishni talab etadi. Tasviriy san'at darslarida quyidagi yondashuvlar yaxshi natija beradi:

- **Kuzatish metodi** – tabiat, natyurmort yoki inson figurasini bevosita kuzatib tasvirlash orqali ko'rish qobiliyatini tarbiyalash.
- **Namuna va ko'rgazmali vositalar** – mashhur rassomlar asarlari reproduksiyalari, video va taqdimotlar yordamida badiiy tasavvurni boyitish.
- **Muammoli o'qitish** – o'quvchiga ijodiy topshiriq berib (masalan, «Kelajak shahri» mavzusida kompozitsiya), yechimni mustaqil izlashga undash.
- **Loyiha metodi** – guruhlarda umumiy badiiy loyiha (devoriy gazeta, maket, ko'rgazma) yaratish.
- **O'yin metodlari** – ayniqsa quyi sinflarda ijodiy qiziqishni oshiruvchi didaktik o'yinlar.
- **Refleksiya** – tayyor ishlarni birgalikda muhokama qilish, o'z va o'rtoqlari ijodiga baho berishni o'rgatish.

Bu metodlarning samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahorati bilan bevosita bog'liq.

Tasviriy san'at o'qituvchisi nafaqat rasm chizish texnikasini bilishi, balki pedagogika va psixologiya asoslarini, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini ham chuqur o'zlashtirgan bo'lishi lozim. O'qituvchi o'quvchi ishiga baho berishda uning ijodiy izlanishini rag'batlantirishi, kamchiliklarni xushmuomalalik bilan ko'rsatishi, har bir bolada ishonch uyg'otishi kerak. Tasviriy san'atni boshqa fanlar bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshiradi. Masalan, adabiyot darslarida asar qahramonlari yoki voqealarini tasvirlash matn mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi; tarix darslarida o'tmish davr kiyimlari, me'morchilik namunalari chizish tarixiy tasavvurni boyitadi; geometriya va matematikada simmetriya, proporsiya mavzulari naqsh yaratish bilan bog'lanadi; tabiatshunoslikda o'simlik va hayvonlarni tasvirlash kuzatuvchanlikni oshiradi.

Texnologiya darslari bilan integratsiya esa dizayn va loyihalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Raqamli texnologiyalar tasviriy san'at ta'limiga yangi imkoniyatlar ochmoqda.

Grafik planshetlar, rasm chizish dasturlari, virtual muzeylar, onlayn ko'rgazmalar o'quvchilarga jahon san'ati xazinasi bilan tanishish va o'z ijodini keng auditoriyaga namoyish etish imkonini beradi. Biroq raqamli vositalar an'anaviy qalam, bo'yoq va qog'oz bilan ishlashni almashtirmasligi, balki uni to'ldirishi lozim, chunki qo'l mahorati va moddiy materiallar bilan bevosita ishlash o'quvchining nozik motorikasi va badiiy sezgisini rivojlantiradi.

Amaliyotda tasviriy san'at darslariga ba'zan «ikkinchi darajali» fan sifatida qaraladi, darslar soni cheklangan, moddiy-texnik baza yetarli emas, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi har doim ham talab darajasida emas. Bu holatni yaxshilash uchun quyidagilar taklif etiladi:

1. Tasviriy san'at darslarining ta'limdagi o'rni va ahamiyatini jamoatchilik orasida targ'ib qilish;
2. Maktab va ijod to'garaklarini zamonaviy rasm chizish materiallari va jihozlari bilan ta'minlash;
3. O'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida pedagogik va badiiy tayyorgarlikni uyg'un olib borish;
4. O'quvchilar ijodiy ishlari ko'rgazma va tanlovlarini muntazam tashkil etish;
5. Muzey, san'at galereyalari va ijodkor rassomlar bilan hamkorlikni kengaytirish.

Xulosa

Pedagogika va tasviriy san'at o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi shaxsni har tomonlama rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Tasviriy san'at o'quvchida kuzatuvchanlik, ijodiy tafakkur, estetik did, milliy g'urur va hissiy barqarorlikni shakllantiradi. Pedagogika esa bu jarayonni ilmiy asoslangan metod, shakl va vositalar bilan tashkil etish imkonini beradi. Shunday ekan, ta'lim jarayonida tasviriy san'atga e'tiborni kuchaytirish, uni boshqa fanlar bilan integratsiyalash, milliy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirish kelajakda barkamol, ijodkor va ma'naviy boy avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (ZRU-637-son, 2020-yil 23-sentabr).
2. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987.
3. Кабалецкий Д.Б. Воспитание ума и сердца. – М.: Просвещение, 1984.
4. Неменский Б.М. Педагогика искусства. – М.: Просвещение, 2007.
5. Read H. Education Through Art. – London: Faber & Faber, 1943.
6. Lowenfeld V., Brittain W.L. Creative and Mental Growth. – New York: Macmillan, 1947.
7. Eisner E.W. The Arts and the Creation of Mind. – New Haven: Yale University Press, 2002.
8. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983.
9. Abdirasilov S.F., Tolipov N.A. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi.